

The highest judicial body in the system of general jurisdiction interpreted the notion «seizure» in its resolution. The sense of this notion is ascertained in the criminal legal literature. There are various points of view concerning also single bodies of the crimes. Judicial practice is rare. The notion «seizure» is analysed concerning different bodies of the crime. The notion «stealing» is not used in the valid criminal legislation. That is why it is advisable to take as a basis corresponding doctrinal definition. The notion «seizure» must be interpreted literally in the Criminal code of Ukraine.

Key words: *criminal code, seizure, criminal-legal notion.*

Стаття надійшла 27 березня 2017 р.

УДК 343.98

**С. І. Марко,
М. Р. Прокоп**

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО НЕЗАКОННЕ ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ

Досліджено питання проведення допиту свідків при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Окреслено завдання слідчого під час планування та проведення допиту, а також перелік типових запитань, які він може використовувати. Шляхом аналізу слідчої практики встановлено такі групи свідків у зазначених кримінальних провадженнях: свідки-очевидці незаконного корисливого вилучення природних ресурсів; працівники природоохоронних органів; особи, які можуть характеризувати підозрюваного, спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у побуті. З'ясовано найбільш доцільні тактичні прийоми їхнього допиту.

Ключові слова: *незаконне видобування корисних копалин, допит, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, свідок, тактичний прийом, планування.*

Постановка проблеми. На сьогодні чи не найбільш актуальною проблемою сучасності, очевидно, є охорона навколишнього природного середовища. Особливого значення вона набула насамперед через те, що науково-технічний прогрес істотно розширив масштаби і можливості людства у сфері природокористування.

Тим часом загальна кримінальна ситуація у галузі природокористування проявляється в такій діяльності, що стосується видобування корисних копалин, їхнього раціонального використання й охорони надр. Успіх у розслідуванні незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення, яке кваліфікується за ст. 240 КК України, значною мірою залежить від своєчасного і цілеспрямованого проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування.

Важко переоцінити інформаційну важливість допиту свідка – однієї з основних, невідкладних слідчих (розшукових) дій у розслідуванні злочинів цієї категорії. Одержання інформації під час допиту дає змогу встановити способи вчинення злочинів, місце та час їхнього вчинення, викрити винних, виявити інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. Однак, як свідчать результати аналізу правозастосовної практики, слідчі не завжди розуміють сутність допиту і питань, які повинні ставитись свідкові у зв'язку із порушенням установлених державою правил природокористування, неправильно визначають послідовність зазначених дій.

Стан дослідження. Науковим осмисленням питань використання показань свідка як процесуального джерела доказів займалися А. Я. Дубинський, М. В. Казаренко, В. І. Смилов, С. М. Стахівський, В. Т. Нор, М. Є. Шумило, М. Л. Якуб. Криміналістичні аспекти, пов'язані з організацією й тактикою проведення допиту особи, досліджували у своїх працях Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, П. Д. Біленчук, Р. І. Благута, В. К. Весельський, В. А. Журавель, М. П. Климчук, С. О. Книженко, В. О. Коновалова, М. В. Салтєвський, В. Ю. Шепітько та інші.

Сучасні наукові розвідки відіграли певну роль як у теорії кримінального процесу та криміналістики, так і у практиці їхнього застосування. Проте наявні напрацювання не враховували, та й не могли враховувати вимог Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, прийнятого у 2012 році, стосувалися розслідування інших категорій злочинів.

Однак слід наголосити, що тактика допиту свідків у розслідуванні незаконного видобування корисних копалин має певні особливості, які пов'язані з обставинами, що підлягають встановленню, підготовкою та проведенням допиту.

З огляду на зазначене, у статті ставимо за **мету** дослідити тактичні особливості допиту свідків у кримінальних провадженнях про незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення.

Виклад основних положень. Допит являє собою регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, що беруть участь у ньому, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, які мають значення для встановлення істини у справі [1, с. 135].

Відповідно до КПК України, свідок разом із заявником, перекладачем, експертом, спеціалістом, секретарем судового засідання та судовим розпорядником належать до «інших учасників кримінального провадження». Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яку викликано для давання показань (ст. 65 КПК України) [2]. Свідок як суб'єкт кримінального процесу – це фізична особа, яка володіє відомостями щодо обставин кримінального провадження. Як свідок, особа може бути допитана лише після початку досудового розслідування [3, с. 208].

У ч. 1 ст. 65 КПК України визначено предмет допиту свідка, який охоплює будь-які обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні [2]. Це не тільки дані про подію кримінального правопорушення, а й відомості про обставини, що передували і супроводжували його або перебувають у причинному зв'язку з розслідуваним фактом, про ті дані, які можуть бути використані в процесі розслідування для виявлення нових доказів, перевірки та оцінки вже наявних, а також про обставини, що характеризують особу обвинуваченого.

В. Т. Нор слушно акцентує на тому, що показання осіб, які володіють певною інформацією про обставини кримінального правопорушення, є чи не найважливішим процесуальним засобом, за допомогою якого забезпечується встановлення обставин події. З уваги значення показань свідка для досягнення мети і вирішення завдань кримінального процесу держава закріплює обов'язок свідка дати правдиві показання про відомі йому обставини події кримінального правопорушення [4, с. 491].

Метою залучення осіб як свідків у кримінальному провадженні є отримання від них показань щодо обставин, які становлять предмет доказування в конкретному кримінальному провадженні [5, с. 19–20]. Зазвичай свідок є незацікавленою особою у результаті досудового розслідування, тому відомості, які містяться в його показаннях, мають більше гарантій їхньої правдивості, достовірності, ніж фактичні дані, наявні в показаннях інших учасників кримінального провадження.

Під час розслідування незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення часто виникає проблема формуван-

ня бази свідків, адже такі злочини вчиняються переважно у важкодоступній місцевості, за межами населених пунктів або на їхніх околицях, у полі, на території сільськогосподарських угідь, лісів, що утруднює пошук свідків учиненого злочину. З метою виявлення свідків-очевидців можуть бути використані засоби масової інформації. Сучасні технічні можливості дають змогу не тільки інформувати населення, яке мешкає на значній території, але й, впливаючи на свідомість кожної людини, спонукати її повідомляти правоохоронні органи про злочин. Така здатність обумовлює необхідність цілеспрямованого використання ЗМІ для передачі інформації про вчинені злочини й отримання відомостей від конкретних осіб [6, с. 20].

Завдяки аналізу слідчої практики вирізняються окремі групи свідків з урахуванням їхньої обізнаності про подію злочину, особу, що його вчинила, та інші обставини, які мають значення для розслідування незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення.

Перша група – свідки-очевидці незаконного корисливого вилучення природних ресурсів. Під час їх допиту слідчий з'ясовує: коли і за яких умов вони спостерігали незаконне вилучення природних ресурсів; що їм відомо про місце незаконного видобування чи осіб, які здійснювали таку діяльність, способи видобування корисних копалин, назагал їхню обізнаність про незаконність цих дій тощо.

Коли свідками є особи з числа найманих працівників для вилучення природних ресурсів, слідчий повинен встановити: чи знайомі вони з особою, що їх найняла; що належало до їхніх обов'язків; режим роботи; кількість найманих робітників та їхні обов'язки; наявність і вид технічних засобів, що використовувалися у незаконному добуванні природних ресурсів; шляхи збуту незаконно добутого; причини та умови, що сприяли вчиненню злочину; коли, скільки і де вони купували незаконно добуті природні ресурси; їхній вид і якісні показники; вид розрахунку; чи знали вони про незаконність їх добування; як розпорядилися придбаним товаром; чи знайомі з особою, що реалізовувала незаконно добуті природні ресурси, та як можуть охарактеризувати її тощо [7, с. 154–155].

До другої групи свідків слід віднести працівників природоохоронних органів (інспекторів державної екологічної інспекції Міністерства екології та природних ресурсів України, працівників санітарно-епідеміологічної служби тощо). Ці особи можуть надавати криміналістично значущу інформацію, а саме: про виявлені ними порушення екологічного законодавства; від кого отримали інформацію про злочин; про обставини вчинення незаконного видобування корисних копалин;

про осіб, винних або причетних до вчинення злочину; про спосіб вчинення злочину; про наслідки такої злочинної діяльності тощо.

Окрему, третю, групу свідків формують особи, які можуть характеризувати підозрюваного, спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у побуті. Під час їх допиту слідчий з'ясовує: чи знайомий свідок з підозрюваним, якщо так, то за яких обставин вони познайомилися; як може охарактеризувати підозрюваного.

При проведенні допитів різних учасників процесу необхідно керуватися тактичною доцільністю, визначати послідовність їх допиту з урахуванням прогнозування їхніх показань, позиції, що обирається, ситуації допиту тощо. З огляду на це, важливого значення набуває підготовка до проведення означеної слідчої (розшукової) дії.

У кримінальних провадженнях зазначеної категорії предмет допиту становлять обставини, пов'язані зі з'ясуванням: місця незаконного видобування корисних копалин; особи, що вчинила злочин або причетна до нього; мотивів злочинних дій; обстановки, слідів, способу вчинення злочину; причин і умов, що сприяли його вчиненню.

Особливість підготовки допиту свідків під час розслідування незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення полягає в тому, що слідчому належить: вивчити матеріали кримінального провадження; визначити черговість допиту свідків; вивчити екологічне законодавство, норми якого були порушені вчиненням злочину; визначити коло обставин, що потребують з'ясування; вибрати місце та час проведення допиту, спосіб виклику на допит; вирішити питання стосовно необхідності залучення відповідного спеціаліста (еколога, геолога, технолога, маркшейдера та ін.) до допиту; вивчити соціально-психологічну характеристику допитуваного; вирішити питання щодо потреби використання звуко-, відеозапису; обрати прийом допиту; скласти план допиту.

Вивчення матеріалів кримінального провадження має на меті встановлення предмета допиту, формулювання запитань допитуваному, визначення можливості тактичної лінії ведення допиту.

Необхідна інформація може бути отримана слідчим з матеріалів перевірок спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів (протоколів перевірок, приписів, протоколів про порушення природоохоронного законодавства), інвентаризацій на підприємствах, матеріалів перевірок комісіями підприємства з приводу порушення природоохоронних норм. Зазначені матеріали можуть бути джерелом інформації про способи вчинення та приховування злочинів, про їхні причини, зв'язок із учиненням інших злочинів тощо.

Готуючись до допиту, слідчий, на основі вивчення матеріалів прогнозує тактичні прийоми допиту, складає план його проведення, формулює відповідні запитання. У разі допиту свідків, установлених завдяки проведенню початкових слідчих (розшукових) дій, коли немає можливості ретельно підготуватися до допиту, слідчий мусить з'ясувати інформацію про осіб допитуваних, їхні стосунки з підозрюваними.

Однією з важливих тактичних рекомендацій стосовно підготовки слідчого до допиту свідків є ознайомлення його із законодавчими та відомчими актами, іншими документами, що регулюють відносини у сфері допитів.

Слідчий, який здійснює розслідування екологічних злочинів, повинен мати достатньо повне уявлення про ту сферу виробництва чи господарської діяльності, у якій був учинений злочин. Це сприятиме досягненню взаєморозуміння з допитуваним, спрямованості, конкретності допиту, правильній оцінці одержаних показань. Оскільки розслідування екологічних злочинів вимагає спеціальних знань і відповідної тактики їх використання, слідчий у процесі підготовки до допиту може отримувати інформацію з різних джерел: вивчення спеціальної літератури; отримання консультацій від фахівців, які працюють на підприємствах, у наукових установах; ознайомлення з виробничими процесами, технологією, пов'язаними із вчиненням злочину [8, с. 175].

Для досягнення певної мети при допиті слідчому доцільно правильно обрати тактику його проведення з використанням певних тактичних прийомів, які сприяють одержанню більш детальної та повної інформації.

Перелік використовуваних при цьому тактичних прийомів досить великий, як-от: постановка запитань, пред'явлення речових, письмових, інших доказів, допит на місці події, пропозиція допитуваному повідомити про відомості, що стосуються кримінального провадження, в довільній формі тощо.

Питання про черговість допиту слідчий повинен вирішувати з огляду на можливу зацікавленість окремих осіб у кримінальному провадженні, особливості їхнього характеру, інтелекту. Вивчення таких осіб можливе шляхом збирання анкетних даних, характеристик з місця роботи, навчання, проживання.

На нашу думку, М. П. Яблоков слушно зазначає, що послідовність допиту декількох затриманих визначається з урахуванням оперативно-розшукової та слідчої інформації, яка є про кожного з них. Якщо серед затриманих є керівник групи, допит необхідно розпочати саме

з нього, це допоможе в подальшому дещо продуктивніше допитати виконавців та інших членів групи [9, с. 136].

Проведення допиту характеризується певною ситуацією, що вимагає від слідчого використання системи тактичних прийомів. Після встановлення психологічного контакту виникає безконфліктна або конфліктна ситуація, кожна з яких вимагає правильного обрання тактичних прийомів.

У ході допиту поведінка слідчого може коригуватися залежно від динаміки психічного стану допитуваного. Під час розслідування незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення може вчинятися «тиск» на свідка з боку заінтересованих осіб. Члени злочинних формувань, які організували злочинний промисел або «кришують» його, можуть застосовувати погрози, залякування, фізичний вплив, підкуп з метою відмови від показань, їхньої зміни тощо, тому важливо передбачити захист таких учасників кримінального процесу. Цей захист має здійснюватися з урахуванням положень Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. [10].

В. Е. Коновалова пропонує таку класифікацію тактичних прийомів допиту свідків: а) актуалізації відображеного свідком; б) ті, що сприяють відтворенню (словесному) відомої свідкові події; в) спрямовані на викриття неправди і встановлення мотивів умовчання в показаннях свідка; г) скеровані на встановлення помилок у показаннях і на їх усунення [1, с. 73].

Для деталізації показань про складні події, події значної давнини інколи необхідно вдаватися до методу реконструкції – модельно-матеріального відтворення реальної обстановки [11].

Під час допиту нерідко свідки дають помилкові показання або взагалі замовчують про деякі обставини з певних мотивів. У цьому разі слідчий може застосувати такі тактичні прийоми: допит по епізодах; постановка деталізуючих і контрольних запитань (саме їх постановка дає змогу виявити неправду в показаннях свідків і невідповідності дійсності) [12, с. 42–96], оголошення показань інших осіб, пред'явлення речових і письмових доказів, що спростовують помилкові показання; оголошення фрагментів результату огляду місця події, висновків експертів і т. ін.

Запитання, що деталізують обставини, сприяють з'ясуванню в допитуваного свідчень, які повинні бути йому відомі з урахуванням викладених раніше показань.

Переконані, що для встановлення і досягнення певної мети доцільним у розслідуванні незаконного видобування корисних копалин

загальнодержавного значення є застосування такого тактичного прийому, як допит на місці події. Його використання сприятиме з'ясуванню сутності та механізму події злочину і допоможе свідкові детально описати сприйняті обставини, уточнити деталі того, що відбулося.

Під час розслідування незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення виникає проблема з допитом осіб, які з високою ймовірністю причетні до вчинення цього злочину, але слідчий, прокурор не має достатніх даних для повідомлення особі про підозру та допиту її як підозрюваного.

Така підозра може з'явитися після аналізу зібраних доказів, тому під час допиту важливо встановити всі деталі, посилення на конкретні факти, на інших осіб. Ці дані можуть бути перевірені шляхом їхнього зіставлення з обставинами, що не викликають сумнівів. У разі виявлення протиріч у показаннях допитуваного матеріалам кримінального провадження версія такого свідка має бути перевірена з метою виявлення його причетності до злочину. Обов'язковою умовою допиту такої категорії осіб є обережність у постановці запитань, які не дозволяють зрозуміти, що слідчий має сумнів щодо правдивості таких показань.

Хід і результати допиту слідчий фіксує у протоколі допиту, до якого додаються носії зі звуко-, відеозаписом, плани, схеми та інші додатки.

Висновок. Отже, вибір тактики допиту свідків у кримінальних провадженнях про незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення повинен визначатися в кожному конкретному випадку залежно від зібраних доказів, комплексу відомостей про особу допитуваного та характеру ситуації допиту. Використання зазначених у статті організаційних заходів і тактичних прийомів дасть можливість слідчому якісно провести допит свідків та отримати повну, достовірну й об'єктивну інформацію, пов'язану із незаконним видобуванням корисних копалин. Наведений нами перелік запитань має загальний, орієнтовний характер, може бути доповнений і конкретизований, виходячи з обставин кримінального провадження.

1. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособие / В. Е. Коновалова. – Х.: Консум, 1999. – 157 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (в ред. від 05.01.2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Т. 1. – Харків: Право, 2012. – 768 с.

4. Нор В. Т. Свідок у кримінальному процесі України: коло осіб, предмет показань та свідочий імунітет / В. Т. Нор // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Вип. 37. – Львів, 2002. – С. 491–498.

5. Докази і доказування в кримінальному провадженні: методичні рекомендації. – К.: Національна академія прокуратури України, 2013. – 71 с.

6. Головин А. Ю. Использование средств массовой информации в раскрытии и расследовании преступлений: учебн. пособие / А. Ю. Головин, Е. С. Дубоносов. – Тула: Изд-во Тульского гос. ун-та, 2001. – 80 с.

7. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів: дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 / С. О. Книженко. – Харків, 2005. – 207 с.

8. Коновалова В. Е. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / В. Е. Коновалова. – Харьков, 1994. – 226 с.

9. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности: практ. пособие / Н. П. Яблоков. – М.: Юристъ, 2002. – 172 с.

10. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

11. Леви А. А. Применение метода реконструкции при расследовании / А. А. Леви, Я. Г. Ципарский. – М.: Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1975. – 48 с.

12. Ратинов А. Р. Лжесвидетельство (происхождение, предотвращение и разоблачение ложных показаний) / А. Р. Ратинов, Ю. П. Адамов. – М.: ВИ по изуч. причин и разработке мер предупр. преступности, 1976. – 133 с.

Марко С. И., Прокоп М. Р. Тактические особенности допроса свидетелей по уголовным производствам о незаконной добыче полезных ископаемых общегосударственного значения

Исследуются особенности проведения допроса свидетелей при расследовании незаконной добычи полезных ископаемых общегосударственного значения.

Определяются задачи следователя во время планирования и проведения допроса, а также перечень типичных вопросов, которые он может использовать.

Путем анализа следственной практики установлены такие группы свидетелей в указанных уголовных судопроизводствах: свидетели-очевидцы незаконного корыстного изъятия природных ресурсов; работники природоохранных органов; лица, которые могут характеризовать подозреваемого, образ его жизни, связи, поведение на работе, в быту. Определены наиболее целесообразные тактические приемы их допроса.

Ключевые слова: *незаконная добыча полезных ископаемых, допрос, уголовное судопроизводство, следственные (поисковые) действия, свидетель, тактический прием, планирование.*

Marco S. I., Prokop M. R. Tactical Features of Witnesses' Interrogation on Illegal Mining of National Importance in Criminal Proceedings

This article investigates the issues of witnesses' interrogation in the investigation of illegal mining of national importance. We outlined investigative tasks of planning and realization of interrogation, and created the list of typical questions that can be used by the investigator. This list of questions have general and directing nature and can be supplemented and specified according to criminal procedure.

Analysis of investigative practice allowed us to distinguish such groups of witnesses in these criminal proceedings: witnesses of illegal mining; Environmental Authorities Staff (Inspectors of State Environmental Inspection of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, Employees of the Health Service, etc.); individuals who can describe the suspect, his way of life, relationships, behavior at work, at home.

In criminal proceedings of this category, the subject of interrogation are circumstances related to clarification of a place of illegal mining; individuals who committed a crime or involved in it; reasons of criminal acts; situation; tracks; methods of crime commitment; causes and conditions, that contributed to this commitment.

It is important to use tactical expediency in the procedure of interrogation of different participants and determine their sequence of interrogation, considering projection of their testimony, position and situation of interrogation. In view of this, accentuated the importance of preparation for the designated investigative actions. One of the important tactical recommendations of investigative preparation for witnesses' interrogation is to familiarize with legislative and departmental regulations and other documents that regulate relations in the field of environment, in order to obtain a full understanding of these areas of economic (production) activities.

According to the author, it is efficient to use such tactic as interrogation at the scene in the investigation of such crimes in order to establish and achieve a particular aim.

A problem of interrogation often appears in crime investigation (Article 240 of Criminal Code) with high probability that person is involved in crime commitment, but the investigator and prosecutor don't have sufficient evidence to inform this person about suspicion and interrogation as a suspect. An obligatory condition of interrogation of this category is a precaution in setting questions that do not allow them to understand that the investigator has doubts about the veracity of such statements.

Key words: *illegal mining, interrogation, criminal proceedings, investigative actions, witness, tactic, planning.*

Стаття надійшла 21 квітня 2017 р.